

Петрова Ю. І.

ORCID: 0000-0002-5130-232X

*кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу Близького
та Середнього Сходу*

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ПЕРША ДРУКОВАНА АРАБОГРАФІЧНА КНИГА НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Ключові слова: друкарство, араби-християни, Алеппо, Афанасій III Даббас, Псалтир.

Друкарство арабським шрифтом в арабському світі вперше було запроваджено православними християнами Антіохійського патріархату на початку XVIII ст. Це стало можливим завдяки співпраці колишнього патріарха Антіохійського (на той час митрополита Алепського) Афанасія Даббаса з господарем Волощини Константином Бринковяну та видатним друкарем грузинського походження Антимом Іверським, ігуменом монастиря Снагов під Бухарестом (згодом митрополитом Угроволоським); останній виготовив арабські друкарські форми і кліше, ставши в такий спосіб першодрукарем для арабського світу. При фінансуванні волоського господаря і під керівництвом Антима у Волощині було надруковано перші дві книги для арабомовних християн із паралельними текстами грецькою та арабською – Службник (1701) і Часослов (1702).

Запровадження арабського друкарства у Волощині уможливило продовження цієї справи в османській Сирії. У 1705 р. Афанасій Даббас влаштував у митрополичій резиденції в Алеппо першу на Близькому Сході друкарню, в якій використовувався арабський шрифт. Досі невідома доля друкарського обладнання Антима Іверського: воно могло бути подаровано Афанасію і привезено ним із Бухареста, або в Алеппо міг бути створений новий друкарський верстат. Значну різницю між арабськими шрифтами волоських та алепських видань було давно помічено дослідниками [1, с. 58–69, 3, с. 180]. На думку румунської дослідниці цієї теми І. Феодоров, Афанасій привіз до Алеппо лише комплект відлитої Антимом літер, на базі яких сирійські майстри створили нову гарнітуру шрифту, набагато нижчої якості; її було використано у друках 1706 р.,

а в 1707 р. було створено новий шрифт [3, с. 186]. Друкарня проіснувала до 1711 р. і випустила 10 книг арабською (з урахуванням перевидань – 13), без паралельних грецьких текстів (за невеликими винятками).

В умовах активізації діяльності католицьких місіонерів на Близькому Сході поява цих видань була вкрай важливою з огляду на необхідність мати уніфіковані стандартизовані тексти. Виходячи з пріоритетних потреб арабомовних християн на той час, Афанасій Даббас мав на меті забезпечити їх передусім найважливішими богослужбовими книгами. Тому першою книгою, надрукованою арабським шрифтом на Близькому Сході, став Псалтир (*Kitāb al-Zabūr al-šarīf*). Його було видано в алепській друкарні 1706 р., а вже 1709 р. з'явилося друге видання, з огляду на високий попит на цю книгу як для богослужбового вжитку, так і для домашнього читання і навчальних цілей. Відомостей про наклад Псалтиря і решти видань алепської друкарні немає.

Примірник алепського Псалтиря 1706 р. зберігається у відділі рукописів та рідкісних книг Бібліотеки Румунської академії (інв. № CRV 154). Структура книги відповідає православній традиції: 151 псалом об'єднано у 20 кафізм із додатковими молитвами в кожній кафізмі; наприкінці додано 10 біблійних пісень пророків. До книги включено дві передмови: перша написана Афанасієм Даббасом і присвячена Константину Бринковяну, якому патріарх висловлює вдячність за фінансову допомогу у налагодженні друкарства арабською; друга передмова у формі римованої прози передає слова Даббаса про необхідність просвіти пастви Антіохійської церкви через пізнання Святого Письма і про його рішення “надрукувати цей святий Псалтир заради навчання дітей християн у школах”.

У кінці другої передмови зазначено, що у псалмах “частково виправлено граматичні закінчення, без зміни структури речень”, а у молитвах кафізм “виправлено структуру речень, оскільки було багато помилок в арабській граматиці”. Ця редакторська робота була здійснена у контексті зусиль Даббаса з уніфікації християнських богослужбових текстів арабською і виправленні їх за грецьким оригіналом. Її було розпочато ще у першій пол. XVII ст. одним із його попередників, митрополитом Алепським Мелетієм Кармою (патріарх Антіохійський Євфимій II у 1634–1635 рр.). Арабська версія біблійних текстів, у т. ч. псалмів, сягає першої половини XI ст. і пов'язана з іменем диякона ‘Абдаллаха ібн аль-Фадла Антіохійського, званого богослова і перекладача. Втім, сам арабський переклад псалмів, виконаний із Септуагінти, з'явився ще раніше, і версія ‘Абдаллаха є його першою редакторською обробкою [4, с. 36]. Взнявши за основу біблійні тексти у редакції ‘Абдаллаха ібн аль-Фадла та богослужбові тексти в редакції Мелетія Карми, Даббас особисто займався їхнім редагуванням, оскільки з плином часу до рукописних версій

проникла велика кількість помилок переписувачів, відхилень від грамати-
чних правил, діалектизмів тощо.

Зразком арабського тексту Псалтиря, який був в обігу Антіохійської
церкви на момент заснування алепської друкарні, може слугувати рукопис,
переписаний 1648 року відомим каліграфом та іконописцем Юсуфом аль-
Мусаввіром [2]. Тексти псалмів і пісень пророків записані в ньому літера-
турною мовою з лише незначним діалектним впливом, який стосується
передусім орфографії (що було типовим для “християнської середньоараб-
ської мови”), як-от опущення гамзи (رجاك “сподівання на Тебе”), різнобій у
передачі міжзубних і зубних приголосних (دييحة / نبيحة “жертва”),
написання ض замість ظ (ضلال / ظلال “сіль”) і т. п. Порівнявши цей рукопис
і друкований Псалтир, можна помітити, що втручання А. Даббаса у тексти
псалмів і пісень пророків було мінімальним – зокрема, правки стосувалися
передусім граматики та орфографії, наприклад: ولا يتبت مخالفوا الناموس
و لا يثبتون مخالفى الناموس “Переступники закону не остануться перед Твоїми
очима”¹ (Пс. 5:6); ومحات замість ومحات “Ти стер” (Пс. 9:6); نصنت اذنك
замість نصنت اذنيك “Його ухо сприйняло” (Пс. 9:38). Подекуди було внесено
лексичні заміни зі стилістичною метою: واسخطوني باصنامهم замість واغاضوني
“вони розлютили Мене їхніми ідолами” (пісня 2, Втор. 32:21).

Інша ситуація спостерігається з молитвами кафізм (тропарями
наприкінці кожної кафізми). Вважається, що ці тексти були додані до
арабського перекладу псалмів приблизно у XIII–XIV ст. [2, с. 79].
У рукописній версії можна побачити більш помітний вплив діалектних
особливостей, зокрема у сфері морфології й синтаксису (наприклад,
імперфект дієслова з преформативом *b-*). Тому редакторська робота
А. Даббаса стосувалася всіх рівнів – орфографії, лексики, граматики
і навіть структури тексту, наприклад: اللهم اسمع لي انا الخاطي وارحمني “Боже,
почуй мене, грішного, і помилуй мене” замість يا الله سامحني وخلصني
(кафізма 1); الي متى بتدومي يا نفسي في محبة الذنوب “доки, душе моя,
перебуватимеш у гріхах?” замість الي متى بتدومي يا نفسي في محبة الخطيه
(кафізма 6).

Подальші видання арабського Псалтиря зазнавали додаткового
редагування. Друк у місті Алеппо першої книги арабським шрифтом на
Арабському Сході відкрив шлях для розвитку арабського друкарства на
теренах Османської імперії.

---

¹ Цитати наведено у перекладі Біблії Українського Біблійного товариства
1997 р.

Література:

1. Книга Чесного Непорочного Євангелія, Світильника, що сяє й освітлює / упор., передм. І. Осташ. Київ: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, 2021. 408 с.
2. Факсимильное издание рукописи *A 187* (Арабская петербургская лицевая Псалтырь) из собрания Института востоковедения РАН (Санкт-Петербургский филиал) / под общ. ред. Н. И. Серикова. Санкт-Петербург – Воронеж : Квартал, 2005. 213 с.
3. Feodorov I. *Arabic Printing for the Christians in Ottoman Lands*. Berlin – Boston : De Gruyter, 2023. 441 p.
4. Roberts A. M. *Reason and Revelation in Byzantine Antioch. The Christian Translation Program of Abdallah ibn al-Fadl*. Oakland: University of California Press, 2020. 357 p.

UDC 811

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-25>

Tyshchenko-Monastyrskya O. O.

ORCID: 0000-0001-8515-1657

PhD, Phillipp Schwarz Visiting Researcher

Johannes Gutenberg University of Mainz

Mainz, Germany

WORD-BUILDING FEATURES OF NOMINA ACTIONIS IN KRYMCHAK BIBLE TRANSLATIONS

Key words: Krymchak language, deverbals, word-building.

The linguistic data was taken from the manuscript of Daniel which is in the possession of Simferopol ethnographic museum. The source is marked with the letter D. Written Krymchak utilizes a wide array of deverbals, which form agent nouns and abstract nouns of action. Word-building suffixes in Krymchak texts could be written separately.

Agentive noun formants- (y)ĀI, -(y)ĪI signify the person that perform action: *yildizya baxiĉi* “astronomer”>*yildizya bax-* “to look at the stars”, *buyrucu* “commander”>*buyur-* “to order”, *qutarĉi* “rescuer”>*qutar-* “to save”, *qĭstayĉi* “oppressor”>*qĭsta-* “to press”. Deverbals suffix -ĀI can serve to form nouns and adjectives: see KD *suqlanĉi* “lovely”, KRPS *suxlanĉli* “desirable, enviable” derived from the verb *suqlan-* “to like, to desire” [2, p. 133; 1, p. 364]. In Krymchak Daniel deverbals *suhlanĉi* appears in unusual function as